

บทที่ 2

แนวความคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “ความคาดหวังและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการจัดการสภาพแวดล้อม ในแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านชาวเขาเผ่าม้ง” ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนแนวความคิด ทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นกรอบและแนวทางสำหรับการศึกษาดังต่อไปนี้

1. พฤติกรรมมนุษย์กับสภาพแวดล้อม
2. ทฤษฎีเกี่ยวกับความคาดหวัง
3. ทฤษฎีเกี่ยวกับความพึงพอใจ
4. ชีตความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยว
5. การพัฒนาอย่างยั่งยืน
6. การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
7. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 พฤติกรรมมนุษย์กับสภาพแวดล้อม

มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์กันมาเป็นเวลานาน จนก่อให้เกิดพฤติกรรมมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมดังที่ เคิร์ท เลวิน (อ้างใน จินคาร์กซ์ แสงกาญจนวานิช, 2534) กล่าวว่า พฤติกรรมของมนุษย์ เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างอิทธิพลภายในตัวบุคคลกับการจัดการสภาพแวดล้อมที่บุคคลรับรู้ รวมถึงการจัดการสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมด้วย

เกษม จันทรแก้ว (2530) ได้ชี้ให้เห็นว่า การศึกษาพฤติกรรมมนุษย์นั้น เป็นปรัชญาหลักของการศึกษาทางวิทยาศาสตร์สังคม เพราะแนวทางการศึกษาทางวิทยาศาสตร์สังคมนั้นจำเป็นต้องศึกษามหาบทของสิ่งแวดล้อมคือพฤติกรรมมนุษย์ เป็นสิ่งสำคัญต่อการศึกษาระบบสิ่งแวดล้อมแล้ว เชื่อกันว่า มลภาวะสิ่งแวดล้อมจะไม่เกิดขึ้นต่อระบบสิ่งแวดล้อมของมนุษย์อย่างแน่นอน

Baker (อ้างใน เสาวณิต ตั้งตระกูล, 2530) ได้ชี้ให้เห็นว่า การพิจารณาด้านสิ่งแวดล้อมนั้น จะต้องมีการพิจารณาถึงรูปแบบของการออกแบบทางกายภาพ (Physical Design) ควบคู่กันกับพฤติกรรมที่แสดงออกภายนอก (Overt Behavior) โดยที่พฤติกรรมที่แสดงออกมานั้น คือ ฉากพฤติกรรม (Behavior Setting) ที่มีลักษณะของรูปแบบพฤติกรรมที่มักแสดงออกหรือการกระทำที่เกิดขึ้นสอดคล้องกับสถานที่ที่พฤติกรรมเกิดขึ้น ซึ่งมีขอบเขตทางกายภาพและขอบเขตชั่วคราว สิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อพฤติกรรมมนุษย์จะมีขั้นตอนของการเกิดพฤติกรรม ดังนี้

1. กระบวนการรับรู้ (Perception) คือกระบวนการรับรู้ข่าวสารหรือสิ่งเร้า จากสิ่งแวดล้อม โดยผ่านระบบประสาทสัมผัส ซึ่งรวมทั้งความรู้สึกรู้ (Sensation) ต่าง ๆ อีกด้วย

2. กระบวนการรู้ (Cognition) คือ กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทางจิต ที่รวมทั้งการเรียนรู้ การทำ การคิดและการพัฒนา ซึ่งจะเป็นกระบวนการทางปัญญา

3. กระบวนการเกิดพฤติกรรมในสภาพแวดล้อม (Spatial Behavior) คือ กระบวนการที่บุคคลแสดงพฤติกรรมในสภาพแวดล้อม ซึ่งสังเกตเห็นได้จากภายนอก

กระบวนการดังกล่าวนี้ เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและมีความสัมพันธ์ซับซ้อน ซึ่งในบางครั้งไม่สามารถแยกขั้นตอนออกมาอย่างเด่นชัด ประกอบกับความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมกับสภาพแวดล้อมนั้น ไม่เกิดจากสภาพแวดล้อมที่ปรากฏจริงแต่เกิดจากจินตภาพแวดล้อม เป็นลักษณะการผสมผสานที่เกิดจากประสบการณ์ของแต่ละบุคคลถ่ายทอดออกมาเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในสิ่งแวดล้อม นั่นคือ ความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อม จึงควรพิจารณาทั้งในแง่สถานที่ที่ทำให้เกิดพฤติกรรมและกระบวนการทางพฤติกรรมอีกด้วย โดยอิทธิพลที่มีต่อพฤติกรรมนั้น วิมลสิทธิ์ หรรษาณกุล (2526) กล่าวว่ามีความกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ดังต่อไปนี้

1. ตัวกำหนดด้านมนุษย์ ประกอบด้วย

1.1 อิทธิพลด้านสรีรวิทยา เป็นอิทธิพลที่เกี่ยวกับพื้นฐานทางชีวภาพของมนุษย์เกี่ยวกับระบบประสาทส่วนกลาง ที่มีความสำคัญต่อพฤติกรรมภายใน (Covert Behavior) และต่อพฤติกรรมภายนอก (Overt Behavior)

1.2 อิทธิพลด้านบุคลิกภาพ คือ ลักษณะส่วนบุคคลที่มีความแตกต่างกัน จึงมีความรู้สึกต่อสภาพแวดล้อมต่างกัน

1.3 อิทธิพลทางด้านสังคม คือ มนุษย์มีบทบาทหน้าที่ ตลอดจนโครงสร้างทางสังคมแตกต่างกัน

1.4 อิทธิพลทางด้านวัฒนธรรม วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้ อันเป็นส่วนหนึ่งของประสบการณ์ในแต่ละบุคคล และประสบการณ์นี้ย่อมมีอิทธิพลต่อพฤติกรรม

2. ตัวกำหนดด้านสภาพแวดล้อม ประกอบด้วย

2.1 ลักษณะของสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ส่งเสริมหรือขัดขวางพฤติกรรมนั้น ๆ

2.2 คุณสมบัติต่าง ๆ ของสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ในฐานะเป็นสิ่งเร้าที่มีความสำคัญต่อพฤติกรรม

2.3 ตำแหน่งของสภาพแวดล้อมทางกายภาพ

ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่มีผลต่อพฤติกรรมมนุษย์นั้น มนุษย์จะแสวงหาการกระตุ้นจากสิ่งแวดล้อมอย่างพอเหมาะ ไม่มากหรือน้อยจนเกินไป โดยมนุษย์จะใช้สิ่งแวดล้อม

ทางกายภาพเป็นตัวกำหนดขอบเขตการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นซึ่งตัวกำหนดขอบเขตนั้น ได้แก่ (โยรินและจุมพล, 2524)

1. พฤติกรรมที่เว้นว่างส่วนบุคคล (Personal Space Behavior) เป็นพฤติกรรมของบุคคลกับการแสดงออก ที่เป็นการปกป้องการล่วงล้ำอาณาเขตที่เว้นว่างส่วนบุคคลนี้ Horowitz เรียกว่า เขตกันชนร่างกาย (Body Buffer Zone) เป็นอาณาเขตที่เล็กที่สุด และจำเป็นที่สุดต่อมนุษย์ ในการดำรงชีวิตอยู่โดยไม่ได้รับผลร้ายหรือความเจ็บปวดต่อร่างกายและจิตใจ

2. การยึดอาณาเขต (Territoriality) หมายถึง การรับรู้ว่า เนื้อที่หรือสถานที่เฉพาะแห่งนั้น ๆ มีเจ้าของ การยึดอาณาเขตจึงมีขนาดแน่นอน และช่วยกำหนดความเป็นส่วนตัว

3. ความแออัด (Crowding) คือความไม่สมดุลระหว่างจำนวนคนกับพื้นที่ เช่น คนจำนวนมากใช้เนื้อที่จำกัดร่วมกัน ย่อมทำให้ที่ว่างไม่เพียงพอสำหรับกิจกรรมส่วนตัวความต้องการ จะเห็นได้ว่า พฤติกรรมมนุษย์และสิ่งแวดล้อมนั้น ต่างมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นเหตุเป็นผลต่อกัน โดยที่สภาพแวดล้อมเป็นปัจจัยตัวหนึ่งที่ทำให้เกิดการตอบสนองในรูปของพฤติกรรมลักษณะต่างๆ และพฤติกรรมที่แสดงออกก็อาจจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมได้เช่นกัน

2.2 ทฤษฎีเกี่ยวกับความคาดหวัง

Victor H. Vroom (1970) ได้กล่าวถึงทฤษฎีความคาดหวังไว้ว่า การที่บุคคลจะกระทำการใด ๆ ก็ตาม ขึ้นอยู่กับปัจจัยสี่ประการคือ 1) ผลตอบแทนที่เขาได้รับนั้นเหมาะสมกับบทบาทที่เขาครอบครองเพียงใด 2) ความพอใจหรือไม่พอใจต่อผลที่เขาได้รับ 3) เมื่อเปรียบเทียบกับผู้อื่นแล้ว เขาเชื่อว่าเขาต้องเป็นผู้ได้รับผลอันนั้น 4) เขามีโอกาสที่จะได้รับผลตอบแทน ตามความคาดหวัง

รัชนีกร เศรษฐ (2528) ได้กล่าวไว้ว่า ความคาดหวังจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์สองประการคือ 1) ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ 2) ผลประโยชน์ทางด้านสังคม

ดังนั้น ความคาดหวังของนักท่องเที่ยวนักท่องเที่ยวต่อการจัดการสภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวจึงเป็นความคาดหวังต่อสภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวพึงปรารถนา และได้จินตนาการไว้ก่อนได้สัมผัสจริงกับแหล่งท่องเที่ยวด้วยตนเอง โดยการจินตนาการต่อการจัดการสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวในแต่ละบุคคลก็จะแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับประสบการณ์และปัจจัยส่วนบุคคลด้วย

2.3 ทฤษฎีเกี่ยวกับความพึงพอใจ

จากการศึกษาแนวความคิดที่เกี่ยวกับความพอใจ รวบรวมได้ดังนี้

Cater Gord (1973) ได้ให้ความหมายของความพึงพอใจไว้ว่า เป็นความพึงพอใจที่เกิดจากความสนใจและทัศนคติต่อบุคคลที่มีคุณภาพและลักษณะสภาพของกิจกรรม

ทฤษฎีความพอใจ Shelley (อ้างใน กุณชลทิพย์ มาลากุล, 2526) สรุปได้ว่า คือ ทฤษฎีที่ว่าด้วยความรู้ 2 แบบของมนุษย์ คือ ความรู้สึกในทางบวก และความรู้สึกในทางลบ

ความรู้สึกในทางบวก คือ ความรู้สึกอาจเกิดขึ้นแล้วจะทำให้เกิดความสุข ความสุขนี้จะ เป็นความรู้สึกทางบวกเพิ่มขึ้นได้อีก จะเห็นได้ว่าความสุขเป็นความรู้สึกที่สลับซับซ้อน และความสุขนี้ก็มีผลต่อบุคคลมากกว่าความรู้สึกทางบวกอื่น ๆ

ความรู้สึกในทางลบ ความรู้สึกทางบวก และความสุข มีความสัมพันธ์กันอย่างสลับซับซ้อน และระบบความสัมพันธ์ของความรู้สึกทั้งสามนี้ เรียกว่า ระบบความพอใจ โดยความพอใจจะเกิดขึ้นเมื่อระบบความพอใจมีความรู้สึกทางบวกมากกว่าทางลบ ความพอใจ สามารถแสดงออกมา ในรูปของความรู้สึกทางบวกแบบต่าง ๆ ได้ และความรู้สึกทางบวกนี้ ยังเป็นตัวช่วยให้เกิดความพอใจเพิ่มขึ้นอีกได้

Newman (อ้างใน กุณชลทิพย์ มาลากุล, 2526) เสนอแนวคิดในเรื่องของความพอใจ ในสภาพแวดล้อมทางกายภาพนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร ไว้ดังนี้

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ สามารถศึกษาได้ชัดเจน เมื่อแยกออกเป็นการตอบรับ (Response) และปฏิกิริยา (Reaction) ของมนุษย์ต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ปฏิกิริยาต่อสภาพแวดล้อม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทางชีวภาคหรือสรีระ ซึ่งสามารถวัดได้ง่าย เช่น การเปลี่ยนแปลงของอัตราการเต้นของหัวใจ อุณหภูมิของร่างกาย ฯลฯ ในขณะที่การตอบรับ หมายถึง การรับรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมที่แสดงออกซึ่งรวมเรียกว่า การตอบรับทางสังคม จิตวิทยาและพฤติกรรม (Social-Psychological and Behavioral Response) ปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดการตอบรับในสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ (1) ลักษณะของบุคคลผู้ตอบรับสภาพแวดล้อม (2) ลักษณะของสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ทำให้เกิดการตอบรับ (3) การรับรู้ของบุคคล (4) การประเมินสภาพแวดล้อมของบุคคลนั้น (5) ความพอใจในสภาพแวดล้อม (6) พฤติกรรมของบุคคล เนื่องมาจากสภาพแวดล้อม ปัจจัย 2 ปัจจัยแรกเป็นสิ่งที่ป้อนเข้าระบบ โดยลักษณะของบุคคลรวมถึงปัจจัยต่าง ๆ ด้านประชากรศาสตร์ พื้นฐานทางสังคม เศรษฐกิจ และรูปแบบวงจรชีวิต ส่วนปัจจัย 4 กลุ่มหลังเป็นผลที่ส่งออกมาจากระบบ การที่บุคคลจะรับสภาพแวดล้อมใด ๆ ขึ้นอยู่กับลักษณะทางกายภาพและมาตรฐานของบุคคลนั้น การประเมินผลความพอใจในกายภาพของบุคคลเกิดตามมา

จากการรับรู้ พฤติกรรมการแสดงของบุคคลก็เกิดมาจากการรับรู้ การประเมินผลการแสดงออก นี้จะสะท้อนว่าบุคคลนั้นมีความพอใจสภาพแวดล้อมทางกายภาพนั้นหรือไม่

นิยะดา หุณหวงศ์ และ นินนารท โอฬารวรุฒิ (2519) มีความเห็นว่าความพึงพอใจ มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับทัศนคติ โดยถือเป็นขั้นพื้นฐานของทัศนคติ อันเกิดความพอใจที่ดี

เน่งน้อย พงษ์สามารถ (2519) มีความเห็นว่าความพึงพอใจหมายถึงท่าทีทั่ว ๆ ไปที่เป็นผลมาจากท่าทีที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ 3 ประการคือ

1. ปัจจัยที่เกี่ยวกับกิจกรรม
2. ปัจจัยที่เกี่ยวกับบุคคล
3. ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม

วิลลิสท์ หาราชกุล (2526) กล่าวว่า ความพึงพอใจเป็นการให้ค่าความรู้สึกของเรา ที่สัมพันธ์กับโลกทัศน์เกี่ยวกับความหมายของการจัดการสภาพแวดล้อม ค่าความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อการจัดการสภาพแวดล้อมจะแตกต่างกัน เช่น ความรู้สึก ดี-เลว พอใจ-ไม่พอใจ สนใจ-ไม่สนใจ เป็นต้น

จากคำจำกัดความและความหมายของความพึงพอใจที่ได้กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่จะมีความคิดเห็นคล้ายคลึงกัน ซึ่งพอสรุปได้ว่าความพึงพอใจเป็นความรู้สึกของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งความรู้สึกพึงพอใจจะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลได้รับในสิ่งที่ต้องการ หรือบรรลุจุดหมายในระดับหนึ่ง ความรู้สึกดังกล่าวจะลดลงหรือไม่เกิดขึ้นหากความต้องการหรือจุดหมายนั้นไม่ได้รับการตอบสนอง โดยสิ่งทำให้เกิด ความรู้สึก ความคิดเห็น หรือความพอใจแก่มนุษย์ ได้แก่ ทรัพยากร (Resource) หรือสิ่งเร้า (Stimuli) การวิเคราะห์ระบบความพอใจ คือ การศึกษาว่า ทรัพยากรหรือสิ่งเร้าแบบใดเป็นที่ต้องการในการที่จะทำให้เกิดความพอใจ และความสุกแก่มนุษย์ ความพอใจจะเกิดได้มากที่สุดเมื่อมีทรัพยากรทุกอย่างที่เป็นที่ต้องการครบถ้วน แต่เนื่องจากทรัพยากรในโลกนี้มีอยู่จำกัด ดังนั้นความพอใจจะเกิดขึ้นได้มากที่สุดเมื่อมีการจัดการทรัพยากรอย่างถูกต้องเหมาะสม และสภาพแวดล้อมกายภาพก็เป็นทรัพยากรของระบบความพอใจอันหนึ่ง

ในปัจจุบัน ความสำคัญของการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการจัดการสภาพแวดล้อม กับผู้ใช้สภาพแวดล้อมนั้นเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปไม่ว่าจะเป็น นักออกแบบ นักสังคมจิตวิทยา หรือผู้ใช้การจัดการสภาพแวดล้อม ซึ่งต่างหวังว่า ความเข้าใจในความสัมพันธ์ดังกล่าว จะสามารถนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพของการจัดการสภาพแวดล้อมให้ตรงกับความต้องการมากขึ้นเรื่อย ๆ (ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์, 2537) การวัดความพึงพอใจนี้จะสามารถใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อผู้ตัดสินใจนโยบายทั้งของเอกชนและของรัฐเพื่อวางระบบและแผนงานให้สอดคล้องกับความต้องการเพื่อลดปัญหาและเกิดความยั่งยืนต่อการจัดการสภาพแวดล้อมในที่สุด

2.4 ชีคความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยว

ชุมพล งามผ่องใส (2531) กล่าวว่า ชีคความสามารถในการรองรับหรือสมรรถนะการยอมให้มีได้ในระบบสิ่งแวดล้อม (Carrying Capacity) หมายถึง ความสามารถสูงสุดที่สถานะสิ่งแวดล้อมหนึ่ง หรือพื้นที่หนึ่ง หรือระบบสิ่งแวดล้อมหนึ่งที่สามารถรองรับสรรพสิ่งร่วมกันในจำนวนสูงสุด ได้ทั้งนี้ โดยคำนึงถึงความอยู่ดีมีสุขของสรรพสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นเป็นสำคัญ

การที่จะทราบว่าพื้นที่หรือสถานะสิ่งแวดล้อมหนึ่ง ๆ ถึงจุดที่เหมาะสมที่สุด หรือไม่นั้น สังเกตได้จากสิ่งที่ปรากฏตามธรรมชาติ หรือสภาพแวดล้อมนั้นแสดงออกมา เช่น มีการพังทลายของดินและคันไม้คาน เป็นคัน แสดงว่าสภาพแวดล้อมดังกล่าวเกินจุดที่เหมาะสม ต้องมีการแก้ไขและป้องกันต่อไปเพราะความสามารถสูงสุดของพื้นที่ใด ๆ จะแปรผันตามปัจจัยของสิ่งแวดล้อม ในขณะที่นั้น เมื่อเป็นเช่นนี้เราก็สามารถแก้ไขปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลง ความสามารถสูงสุดของพื้นที่หรือสถานะสิ่งแวดล้อม ซึ่งอาจกระทำได้โดย

1. ปรับปรุงสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับความต้องการในปริมาณและสัดส่วนที่พอเหมาะ
2. ปรับปรุงโดยการนำเอาผลิตภัณฑ์ที่เกินออกใช้ประโยชน์ ซึ่งก็เท่ากับเป็นการเพิ่มความสามารถของพื้นที่ หรือสภาพแวดล้อมไปพร้อม ๆ กัน
3. พยายามให้มีการกระจายตัว โดยเฉพาะในช่วงที่สภาพแวดล้อมไม่อำนวยต่อการรวมกลุ่มเพียงจุดเดียว ซึ่งจะเป็นการทำลายสภาพแวดล้อมและความหลากหลายของพื้นที่ เพราะการกระจายและความหลากหลายของสิ่งแวดล้อมจะช่วยในการเพิ่มความสามารถของพื้นที่และระบบสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ

จากแนวคิดและความหมายดังกล่าวข้างต้นในเรื่องของชีคความสามารถในการรองรับสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการท่องเที่ยวเพื่อประโยชน์ในการวางแผนและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวโดยสามารถป้องกันปัญหาที่จะเกิดได้ในอนาคต

แหล่งท่องเที่ยวใดก็ตาม หากมีจำนวนนักท่องเที่ยวล้นไหลเข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่นั้นเป็นจำนวนมากจนเกินชีคความสามารถของพื้นที่ที่จะรองรับได้ จะส่งผลกระทบต่อพื้นที่นั้น ๆ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแหล่งท่องเที่ยว โดยจะก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ เช่น การกำจัดของเสีย สภาพแวดล้อมถูกทำลาย ความแออัด ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สูญเสียความเป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยว ไปจนทำให้นักท่องเที่ยวรู้สึกว่ารบรายนากาศและสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว นั้น ไม่ก่อให้เกิดความพึงพอใจหรือเอื้ออำนวยต่อการพักผ่อนหย่อนใจ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า จำนวนนักท่องเที่ยวมีมากเกินไปจนเกินชีคความสามารถในการรองรับ ได้ของสภาพแวดล้อม

สันติ ชูดิษฐา (2526) กล่าวว่า ความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยว ของพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง หมายถึง จำนวนนักท่องเที่ยว/กิจกรรม/ช่วงเวลาในพื้นที่นั้น ๆ สามารถจะรองรับได้ โดยไม่ทำให้สภาพกายภาพและชีวภาพเสื่อมลงอย่างถาวร และทั้งนี้พื้นที่ที่ยังคงคุณค่าเพียงพอที่จะสร้างความพอใจและประทับใจแก่นักท่องเที่ยวได้ ในด้านการท่องเที่ยวความสามารถในการรองรับ อาจกำหนดได้โดย

1. พิจารณาถึงความพอใจของนักท่องเที่ยว โดยการศึกษาถึงความสัมพันธ์ของกิจกรรมต่าง ๆ ที่นักท่องเที่ยวจะสามารถทำได้ในแหล่งท่องเที่ยววันนั้น

2. พิจารณาถึงระบบนิเวศวิทยา โดยศึกษาถึงขบวนการทางธรรมชาติของพืช สัตว์ ดิน แหล่งน้ำ เป็นต้น ว่าเป็นอย่างไร และสามารถทนต่อผลกระทบของมนุษย์ที่เป็นสิ่งแปลกปลอมในระบบนิเวศนั้นได้มากน้อยเพียงไร

การกำหนดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวเพื่อการวางแผน พัฒนาการท่องเที่ยววันนั้น จะต้องกำหนดสำหรับแต่ละกรณี แต่ละกิจกรรมในแต่ละพื้นที่เป็นราย ๆ ไป ซึ่งขีดความสามารถในการรองรับนี้ จะเปลี่ยนแปลงไปตามประเภทของแหล่งท่องเที่ยว เวลา และสถานที่

การพัฒนาการท่องเที่ยว ที่ไม่คำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวของพื้นที่และปราศจากการคำนึงว่าการจะสร้างความพึงพอใจให้กับนักท่องเที่ยวได้นั้นต้องอาศัยการพัฒนาทรัพยากร และสภาพแวดล้อมกายภาพของแหล่งท่องเที่ยว ถ้าคุณค่าพื้นฐานถูกเปลี่ยนแปลงหรือทำลายไป การพัฒนาการท่องเที่ยวย่อมไม่ประสบผลสำเร็จ (การเคหะ พัทธวิเชียร, 2525) ในทางตรงกันข้ามจะได้รับผลกระทบ 2 ประการ คือ

1. ผลกระทบต่อภาพพจน์ของการท่องเที่ยว คือ การลดลงในด้านคุณภาพที่ดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยว

2. ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม คือ การทำลายสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและสังคม

ดังนั้น การกำหนดขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยว เมื่อธุรกิจการท่องเที่ยวเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาระบบเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ จึงจำเป็นต้องมีการควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยวให้พอเหมาะตามสภาพแหล่งท่องเที่ยวแต่ละพื้นที่เพื่อจะรักษาสภาพแวดล้อมและเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น โดยมุ่งเน้นถึงความสามารถในการรองรับทางสภาพแวดล้อมทางกายภาพและจิตวิทยา ตามความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวและการขยายตัวของสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ในแหล่งท่องเที่ยวจะต้องไม่ทำลายเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นเพื่อให้แหล่งท่องเที่ยวยังคงสภาพที่น่าดึงดูดใจและเกิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในแหล่งท่องเที่ยววันนั้น ๆ ต่อไป

2.5 การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development)

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา มนุษย์เริ่มมีความตระหนักมากขึ้นว่าความก้าวหน้า ความเติบโตด้านเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้ก่อผลกระทบร้ายแรงต่อสิ่งแวดล้อมโลก ไม่ว่าจะเป็นปัญหาน้ำเน่า ขยะ อากาศเป็นพิษ หรือชั้นโอโซนในบรรยากาศถูกทำลาย ความตระหนักในปัญหาเหล่านี้ได้นำมาสู่ความตื่นตัวในเรื่องของการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยในปี ค.ศ. 1980 International Union for The Conservation of Nature and Natural Resources ได้จัดพิมพ์หนังสือชื่อ "World Conservation Strategy" ซึ่งได้กล่าวถึงแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นครั้งแรกต่อ Common Future ซึ่งได้กล่าวถึงการพัฒนาอย่างยั่งยืนและได้ให้ความสำคัญว่าเป็นหนทางที่จะนำไปสู่ความอยู่รอดของมนุษยชาติ (โครงการวิจัยการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, 2541)

การพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainable Development) เป็นแนวทางที่กำลังได้รับการยอมรับและขยายเข้าสู่การพัฒนาการท่องเที่ยว การพัฒนาแบบยั่งยืนเป็นผลมาจากข้อเสนอ Brundtland Report (Our Common Future) เมื่อปี พ.ศ. 2530 (ค.ศ. 1987) (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2537) โดยในรายงานดังกล่าวได้กล่าวว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืนคือ "การพัฒนาที่สนองความต้องการในปัจจุบัน โดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประสบประนอมลดความสามารถในการตอบสนองความต้องการของพวกเขา" โครงการวิจัยการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม (2541) ได้กล่าวอีกนัยหนึ่งว่า แนวคิดนี้เชื่อว่ามนุษย์มิได้รับมรดกโลกมาจากบรรพบุรุษ แต่ได้หยิบยืมมาจากลูกหลานในรุ่นต่อไป

ปรีชา เปี่ยมพงสานต์ (2538) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนว่าเป็นวิธีการที่เหมาะสมที่สุดในการผสมผสานลักษณะที่ทำให้เศรษฐกิจทั้งระบบผสมผสานกลมกลืนกันอย่างเหมาะสม

การพัฒนาแบบยั่งยืนจึงมีข้อขัดแย้งกับ "ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ" แนวความคิดของการพัฒนาแบบยั่งยืนเป็นการสนับสนุนการใช้อย่างชาญฉลาด และการอนุรักษ์ทรัพยากรเพื่อการรักษาไว้ให้สามารถใช้ได้ยาวนานที่สุด

นอกจากนั้น Rees 1989 (อ้างในโครงการวิจัยการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, 2541) ยังได้กล่าวว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืน มีลักษณะที่สำคัญ 5 ประการคือ

1. การพัฒนาอย่างยั่งยืนมุ่งบรรลุวัตถุประสงค์เชิงนิเวศวิทยา สังคมและเศรษฐกิจไปพร้อมๆ กัน
2. การพัฒนาอย่างยั่งยืนอาจกำหนดขีดจำกัดทางนิเวศวิทยา เพื่อจำกัดการบริโภคทางวัตถุ ในขณะที่เดียวกันก็ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพของชุมชนและบุคคล

3. จำเป็นต้องอาศัยการแทรกแซงของราชการ แต่ก็อาศัยความเป็นผู้นำและความร่วมมือของเอกชนด้วย

4. จำเป็นต้องมีการประสานงานและบูรณาการเชิงนโยบายในทุกส่วน และระหว่างหน่วยงานทางกฎหมายทั้งหลาย

การพัฒนาอย่างยั่งยืนจะต้องอาศัยกระบวนการศึกษา การวางแผน และการเมืองที่เปิดกว้าง ให้ทุกคนรับรู้และมีความเสมอภาค จากแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนดังกล่าวจึงเกิดการนำมาประยุกต์ใช้กับการท่องเที่ยวเกิดเป็นแนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

2.6 การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism Development)

การท่องเที่ยวเข้ามาเกี่ยวข้องกับพัฒนาอย่างยั่งยืนในแง่ของกิจกรรมที่ขึ้นต่อคุณภาพของ มนุษย์ ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งไม่สามารถแยกตัวออกจากการพัฒนาเศรษฐกิจอื่น ๆ ดังนั้น การเติบโตอย่างรวดเร็วของการท่องเที่ยว จึงมีส่วนในการทำลาย หรือลดคุณค่าของทรัพยากรลงอย่างมาก

องค์การการท่องเที่ยวของแคนาดา (Tourism Canada) 1990 (อ้างใน โครงการวิจัยการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, 2541) ได้เสนอว่า "การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนคือการท่องเที่ยวที่มีการจัดการทรัพยากรทั้งหมด ในลักษณะที่สามารถตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจ สังคมและสุนทรียภาพ ในขณะที่เดียวกันก็สามารถรักษาความสมบูรณ์ทางวัฒนธรรม กระบวนการที่จำเป็นเชิงนิเวศวิทยา ความหลากหลายทางชีวภาพและระบบสนับสนุนชีวิต (Life Supporting System) และโครงการวิจัยการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมยังได้กล่าวอีกว่า คำจำกัดความข้างต้นได้สะท้อนให้เห็นมิติต่าง ๆ ถึง 7 มิติ มิติแรกคือการจัดการทรัพยากร (Resource Management) เนื่องจากในโลกปัจจุบันซึ่งมีทรัพยากรเหลือน้อยลงเรื่อย ๆ จำเป็นต้องมีการจัดการที่ดี และการจัดการนั้นต้องสนองตอบต่อมิติที่สอง คือความต้องการทางเศรษฐกิจ โดยคำนึงว่าการท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจชนิดหนึ่งที่ต้องมีความสามารถในการสร้างกำไรเพื่อความอยู่รอดและผลประโยชน์ของชุมชน กล่าวอีกในหนึ่งก็คือการกำหนดระเบียบหรือกฎหมายด้านสิ่งแวดล้อมจะต้องไม่เข้มงวดมากเกินไป จนทำให้การท่องเที่ยวไม่อาจดำรงอยู่ต่อไปได้ มิติที่สามคือ การตอบสนองความต้องการหรือพันธะทางสังคมหมายถึงการเคารพต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนต่าง ๆ ความหลากหลายและมรดกทางวัฒนธรรมคือทรัพยากรที่สำคัญสำหรับการท่องเที่ยวในภาวะที่โลกปัจจุบันกำลังก้าวสู่ภาวะไร้พรมแดน มิติที่สี่คือ สุนทรียภาพ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะสถานที่แห่งนั้นจะมีความยิ่งใหญ่ระดับโลกหรือไม่ค่อยมีชื่อเสียงมากนัก การธำรงรักษาไว้ซึ่งสุนทรียภาพของสถานที่เหล่านั้น คือ ภาระกิจสำคัญ

ของการท่องเที่ยว มิตินี้ก็คือ การคำนึงถึงกระบวนการและขอบเขตทางนิเวศวิทยา เพื่อให้การพัฒนาสามารถดำรงสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ทั้งทางกายภาพและชีวภาพ อาทิ การท่องเที่ยวที่อ่อนไหวต่อผลกระทบทางลบ มิตินี้ก็คือ การรักษาไว้ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพ (Biological Diversity) ของพืชพรรณและสัตว์ต่าง ๆ เพราะถึงเหล่านี้คือทรัพยากรที่สำคัญของการท่องเที่ยว มิตินี้คือการสร้างไว้ซึ่งระบบสนับสนุนชีวิต ซึ่งจะช่วยให้มนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหมดในโลกมีชีวิตรอดอยู่ต่อไปได้

อาจกล่าวได้ว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวใด ๆ จะเกิดความยั่งยืนได้นั้น จะต้องมีการรักษาและพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องเหมาะสมควบคู่กันไปด้วย โดยมีการศึกษาและวางแผนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพและคุ้มค่า เพื่อก่อประโยชน์แก่ส่วนรวมให้ยาวนานและเกิดความยั่งยืนต่อไป

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความคาดหวังและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการจัดการสภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องดังกล่าวจำนวนน้อยมาก และค่อนข้างหายาก หากแต่มีงานวิจัยที่มีความใกล้เคียงและเป็นประโยชน์สำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ดังต่อไปนี้

Redney Arlyn Wickstrom (อ้างใน อรรถกิจ กรณ์ทอง, 2535) กล่าวว่าปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความพึงพอใจคือ เพศ การศึกษา ประสบการณ์ ในการร่วมหรือรับทราบกิจกรรม ซึ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญ

พงษ์ไพบุลย์ ศิลาวเรทย์ (2527) ได้ศึกษาทัศนคติของนักศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากรต่อการจัดการสภาพแวดล้อมของสนามหลวง พบว่าเพศมีความสัมพันธ์กับทัศนคติ โดยเพศชายที่มีอายุ 20 ปีและต่ำกว่า มีทัศนคติเชิงบวกต่อการจัดการสภาพแวดล้อมของสนามหลวง

สุรีย์ ลิ้มเจริญ (2532) ได้ศึกษาความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อสวนสัตว์ดุสิตด้านการจัดการสภาพแวดล้อมและบำรุงรักษา พบว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกันมีความคิดเห็นต่อสวนสัตว์ดุสิต ด้านการจัดการสภาพแวดล้อมและการบำรุงรักษาแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001

ศิริ ศิริวัลย์ (2532) ได้ศึกษาความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวและประชาชน ในเขตเทศบาลเมืองชัยนาทต่อสวนนกชัยนาท โดยใช้กลุ่มตัวอย่างเป็นนักท่องเที่ยวและประชาชนในเขตเทศบาลเมืองชัยนาทที่มีอายุตั้งแต่ 14 ปี ขึ้นไป ผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความสัมพันธ์กับ

ความพึงพอใจ คอสวนนภชัณนาทโดยส่วนรวม พบว่า กลุ่มที่มีอายุ 14-19 ปีกลุ่มที่มีที่อยู่ปัจจุบัน อยู่จังหวัดอื่น ๆ กลุ่มที่มีบริเวณบ้าน 101 ตารางวาขึ้นไป กลุ่มที่เห็นด้วยกับค่าธรรมเนียมในการ เข้าพื้นที่และกลุ่มที่มีที่อยู่อาศัยอยู่นอกเมือง มีความพึงพอใจคอสวนนภชัณนาทมากกว่ากลุ่มย่อย อื่น ๆ ในเรื่องเดียวกัน ผลการประเมินความพึงพอใจรวมคอสวนนภชัณนาท พบว่าจัดอยู่ในช่วง ความพึงพอใจปานกลาง

เสาวณิต ตั้งตระกูล (2533) ได้ศึกษาความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อสภาพแวดล้อม ทางกายภาพบริเวณชายหาดหัวหิน ผลการศึกษา นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่พึงพอใจต่อสภาพแวดล้อม ทางกายภาพ ที่นักท่องเที่ยวไม่พึงพอใจ ได้แก่ ความร่มรื่นบริเวณชายหาด ทางลงสู่ชายหาด อุปสรรคของโขดหินต่อกิจกรรมการพักผ่อน ปริมาณถังขยะ การตั้งร้านอาหารบนชายหาด จำนวนแผ่นป้ายสื่อความหมาย การเลือกที่ตั้งแผ่นป้ายและการปลูกสร้างเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ผลการ ศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวที่มีเพศ อายุ การศึกษา สถานภาพสมรส อาชีพ ที่อยู่อาศัยและประสบ การณ์การเที่ยวชายทะเลที่แตกต่างกัน มีความพึงพอใจต่อสภาพแวดล้อมบริเวณชายหาดหัวหิน แยกต่างกััน

นิตยา อุทรวัง (2541) ได้ทำการศึกษาความพึงพอใจของนักศึกษาสถาบันเทคโนโลยี ราชวมงคล วิทยาเขตพายัพ จังหวัดเชียงใหม่ต่อการจัดการสภาพแวดล้อมภายในสถาบันในด้าน การจัดการสภาพแวดล้อมภายในอาคารเรียน การจัดการสภาพแวดล้อมภายนอกอาคารเรียน และ การจัดการขยะมูลฝอยทั้งภายในและภายนอกอาคารเรียน โดยศึกษาในปัจจัยที่คาดว่าจะมีผลต่อ ความพึงพอใจคือ อายุ เพศ ระดับชั้นปี สาขาวิชาชีพ ผลการศึกษาพบว่า นักศึกษาแต่ละระดับชั้น ปีมีความพึงพอใจในการจัดการสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกอาคาร ไม่แตกต่างกัน ยกเว้น การจัดการห้องน้ำที่นักศึกษาในระดับประกาศนียบัตรมีความพึงพอใจแตกต่างจากนักศึกษากลุ่มอื่น อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่มีความใกล้เคียงในงานศึกษาครั้งนี้พบว่า ปัจจัยส่วน บุคคลหลายด้านมีความสัมพันธ์กับความคาดหวังและความพึงพอใจอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งผู้ วิจัยจะได้นำประเด็นดังกล่าวมาประยุกต์ใช้เป็นตัวแปรในการศึกษา เรื่องความคาดหวังและความ พึงพอใจต่อการจัดการสภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวต่อไป